

PAPA PIUS AL XII-LEA, DECRETUL DE CONDAMNARE A COMUNISMULUI ȘI PATRIARHUL JUSTINIAN MARINA ÎN ATENȚIA DIPLOMAȚIEI ITALIENE

Veronica Turcuș*, Șerban Turcuș**

POPE PIUS XII, THE DECREE AGAINST COMMUNISM AND PATRIARCH JUSTINIAN MARINA IN THE MIRROR OF THE ITALIAN DIPLOMACY

Abstract

The present study aims to comment the position of the Romanian Orthodox Church on the Pontifical Decree against Communism in the summer of 1949, a position expressed by the voice of Patriarch Justinian Marina in the opening speech of the politicized courses of missionary guidance for priests organized in August 1949 in Bucharest. The analysis is made from the perspective of the reactions that the Pontifical condemnation has sparked on both sides of the Iron Curtain, particularly through the prism of the channels of diplomatic communication, and wishes to bring into question both the motivations and the religious and political consequences of this act, especially following the evolution of the Romanian Orthodox Church in the late 1940s and its relations with the regime of Stalinist inspiration established in Bucharest.

Keywords: Pope Pius XII, Patriarch Justinian Marina, Decree against Communism, Social Apostolate

Decretul Congregației Sfântului Oficiu din 28 iunie 1949, a fost emanat, pe baza votului consultanților, de prelații însărcinați cu tutela credinței și a moralei în cadrul Bisericii Romane, aprobat de Papa Pius al XII-lea la 30 iunie în cadrul obișnuitei audiențe acordată Cancelarului Sfântului Oficiu care îi expunea deciziile înalților prelați. Promulgat la 1 iulie 1949 odată cu publicarea sa în „Acta Apostolicae Sedis” și căruia organul oficial de presă al Sfântului Scaun, „L'Osservatore Romano” îi făcea o largă propagandă la 15 iulie 1949 era centrat pe ideea excomunicării comuniștilor, considerați de Scaunul Apostolic drept apostatați. Condamnarea fermă a comunismului pe care Sfântul Scaun decisese să o facă prin acest decret a produs o mare valvă în cancelariile occidentale și a avut ecouri imediate dincolo de Cortina de Fier, determinând reacții virulente ale autorităților din statele satelite Moscovei, care puneau ferm echivalentul între puterea și prestigiul pontifical și „dăunătorul imperialism american”. Venind într-un fel ca răspuns la persecuțiile pe care bisericile creștine le sufereau în statele Blocului Răsăritean confruntate cu consolidarea regimurilor de democrație populară cu o fundamentală componentă atee înrădăcinată în ideologia marxist-leninistă și reprezentând, în contextul Războiului Rece, un gest manifest al politicii vaticane de orientare decisivă spre Blocul Occidental, decretul a indus și răspunsuri imediate de natură politică, elocvent fiind cazul Poloniei, țară majoritar catolică, unde guvernul a aprobat la sfârșitul anului 1949 o lege care garanta libertatea de conștiință în opoziție cu decretul¹. În mod cert, atât guvernele dintr-o

* Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca, vturcus@yahoo.it.

**Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, serbanturcus@yahoo.it.

¹Textul decretului, apărut în limba latină în „Acta Apostolicae Sedis” era structurat pe două părți în formula întrebări și răspunsuri. „Această Supremă Sacră Congregație – preciza decretul – a fost întrebată: 1. dacă este legal/licit să te înscrii în partidul comunist sau să îl susții; 2. dacă este legală/licită tipărirea, popularizarea sau citirea de cărți, reviste, ziare sau fluturași care susțin doctrina sau lucrarea comuniștilor sau să se scrie în acestea; 3. dacă pot fi admiși la Sacramente creștinii care au împlinit cu bună știință și în mod liber ceea ce este scris în numerele 1 și 2; 4. dacă creștinii care se declară public adepții doctrinei comuniste materialiste și anticreștine și mai ales cei care o apără și o propagă reintră *ipso facto* sub incidența excomunicării rezervate Scaunului Apostolic, ca apostatați ai credinței catolice. Eminenții monseniori însărcinați cu tutela credinței și a moralei, după ce au primit votul consultanților, în reuniunea plenară de la 28 iunie 1949 au răspuns decretând: 1. negativ: de fapt comunismul este materialist și anticreștin; liderii comuniști, deși uneori susțin cu cuvântul că nu se opun religiei, de fapt atât prin doctrină cât și prin acțiuni se dovedesc ostili lui Dumnezeu, adevăratei religii și Bisericii lui Hristos; 2. negativ: este interzis de însuși dreptul (conform canonului 1399 din Codicele de Drept Canonic [era vorba despre canonul din codicele promulgat în 1917 care interzicea tipărirea

parte cât și cele de dincolo de Cortina de Fier au avut dificultăți în a identifica natura „religioasă” a decretului, chiar dacă aceasta era evidentă la o primă lectură a documentului. Pentru regimurile de inspirație bolșevică din statele aflate sub influența U.R.S.S.-ului conotația politică era clară, măsura pontificală venind ca răspuns la o serie de decizii politice luate acolo împotriva Bisericii Catolice și a Bisericilor Unite cu Roma. Politica Moscovei față de Scaunul Apostolic urmărea, încă de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, contracararea eventualei constituirii, prin contribuția autorității vaticane, a unui „Bloc Catolic” în Europa Centrală și de Est care ar fi putut dezechilibra raportul de forțe. Autoritățile sovietice au acționat atunci preventiv și incisiv, urmărind două obiective clare: pentru bisericile catolice din Blocul Răsăritean eliberarea de sub influența pontificală și stabilirea unor structuri naționale, iar pentru cele unite de acolo, care ar fi putut să fie instrumentate de catolicism în noul context politic internațional, reîntoarcerea la Ortodoxie. Astfel s-a ajuns la măsuri precum denunțarea Concordatelor, din partea Poloniei la 12 septembrie 1945, odată cu venirea comuniștilor la putere cu ajutorul forțelor de ocupație sovietică², din partea României la 17 iulie 1948, persecuții îndreptate

de cărți contrare credinței creștine și buneii purtări]); 3. negativ: în conformitate cu principiile normale de a refuza sacramentele celor care nu sunt binevoitori; 4. afirmativ”). *Decretum*, 1 Iulii 1949, „Acta Apostolicae Sedis. Commentarium Officiale”, annus XXXXI, series II, 1949, vol. XVI, p. 334. Decretul a fost popularizat la nivelul parohiilor din diversele dieceze din Peninsula în traducerea italiană prelucrată prin intermediul așa numitelor „avvisi”, înștiințări care simplificau enunțul, fie unificând întrebările și răspunsurile (de tipul „1. nu e legală înscrierea în partidele comuniste sau susținerea acestora; 2. nu e legală publicarea, popularizarea [...] 4. sunt excomunicați ca apostatai credincioșii care mărturisesc doctrina comunismului materialist și anticreștin și înainte de toate cei care o răspândesc și se fac propagandiști ai acesteia”), fie adăugând explicații și deschizând astfel calea interpretărilor (în formula „este un păcat grav: 1. înscrierea în Partidul Comunist; 2. susținerea în orice mod a acestuia, mai ales prin vot; 3. lecturarea presei comuniste; 4. propagarea presei comuniste. Așadar nu se poate obține iertarea de păcate dacă nu te căiești și nu ești hotărât să nu mai păcătuiești. Acela care, înscris sau nu în Partidul Comunist, îi acceptă doctrina marxistă, atee și anticreștină și îi face propagandă este apostat al credinței și excomunicat și nu poate fi absolvit decât de Sfântul Scaun. Ceea ce s-a spus pentru Partidul Comunist trebuie să se extindă și la alte partide care fac cu acesta cauză comună”, în unele anunțuri cu precizarea suplimentară „cine trece sub tăcere la spovedanie acest păcat comite un sacrilegiu” sau în formulă agravantă „comite un păcat de moarte și nu poate fi iertat: 1. cine este înscris în Partidul Comunist; 2. cine îi face propagandă sub orice formă; 3. cine votează pentru acesta sau pentru candidații săi; 4. cine scrie, citește sau răspândește presa comunistă; 5. cine rămâne în organizațiile comuniste: Camera del Lavoro, Federterra, Fronte della Gioventù, C.G.I.L., U.D.I., A.P.I., etc. Este excomunicat și apostat cine profesează doctrina materialistă și anticreștină a comunismului ateu, cine o apără și o răspândește”).

² Sugestiv pentru percepția asupra Sfântului Scaun pe care o aveau autoritățile de la București în anii respectivi este conținutul unei note informative cu caracter „strict secret” din 20 mai 1947, intitulată *Vaticanul și momentul actual*, păstrată în Arhivele S.R.I., în care se preciza: „anglo-americanii [...] au ajuns [...] să facă din Vatican și în genere din toată Biserica Catolică un instrument de propagandă antisovietică. Ei caută ca să-și ascundă pofta de dominație sub masca celui mai sfânt ideal, acela de a apăra Creștinismul amenințat de «furia ne bună a comunismului». Se complac în a da celor mai josnice râvniri imperialiste haina unui ideal. Dependenta economică și financiară a Sf. Scaun de America întărește această legătură [...] Centrul Catolicismului, deși simbolic a rămas la Roma, factiv se găsește în Statele Unite. Organizațiile catolice, propaganda anticomunistă susținută de clerul Statelor Unite [...] contribuie toate la intensificarea luptei anticomuniste [...] Tactica numirii de Nunți Apostolici americani în zone ce cad în sfera de influență rusească are însemnătatea ei. Prin acest mod Sf. Scaun voiește ca să-și întărească prestigiul și să unifice mai mult acțiunea sa diplomatică acțiunii Statelor Unite. Nunții sunt și rămân în același timp și cetățeni ai Republicii Stelate și Reprezentanți ai Vaticanului. Dacă nu pot reuși ca prelați ai Vaticanului, vor reuși ca americani, susținuți de toată puterea militară a Statelor Unite”. Vezi documentul în Marcel Știrban, *Din istoria Bisericii Române Unite. Biserica. Școală. Națiune. Bibliografii și documente*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2008, p. 441-448. De asemenea, sugestiv pentru debutul campaniei oficiale antipontificale în România este discursul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul Partidului Muncitoresc Român din februarie 1948, liderul comunist afirmând că Vaticanul s-a asociat taberei reacționare pro-imperialiste, atitudine care nu îi poate lăsa indiferenți nici pe preoții Bisericii Ortodoxe, nici pe credincioșii catolici (fiind evidentă trimiterea directă la o disociere a catolicilor din România de corpul universal al Sf. Scaun și rolul pe care autoritățile regimului urmau să îl confere în proces Ortodoxiei românești). Vezi Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Raportul politic al Comitetului Central la Congresul Partidului Muncitoresc Român, 21 februarie 1948*, în *Articole și cuvântări*, București, ESPL, 1952, p. 166-167 apud Ioan-Marius Bucur, Lavinia Stan, *Persecuția Bisericii Catolice din România. Documente din Arhiva Europei Libere. 1948-1960*, Cluj-Napoca, Ed. Napoca Star, 2002, p. 21 („Studia Universitatis «Babeș-Bolyai». Theologia catholica”, XLVII, 2002, nr. 1, număr special).

împotriva catolicilor și greco-catolicilor, în primul rând împotriva înalților ierarhi, exproprierea și naționalizarea bunurilor diferitelor congregații religioase³. Pentru stimularea unui catolicism național și pentru construirea unei alianțe catolico-marxiste în sprijinul regimului socialist, autoritățile comuniste au susținut în Polonia de după 1945 o organizație a „preoților patrioți” cu denumirea sugestivă Pax⁴. În Cehoslovacia, de exemplu, după preluarea puterii de către Partidul Comunist la 25 februarie 1948 situația Bisericii Romane s-a înrăutățit, fiind suprimate școlile catolice, toate seminariile ordinelor, organizațiilor și societăților religioase precum și presa catolică. În rândul abuzurilor regimurilor de democrație populară se înscriu și măsurile de desființare a Bisericii Greco-Catolice Ucrainene, în urma sinodului ilegal din 8 martie 1946 sau cele luate împotriva greco-catolicilor din România în 1948. Escaladarea abuzurilor față de Biserica Romană în Blocul Răsăritean a continuat și după momentul condamnării pontificale a comunismului, alte măsuri represive fiind luate de respectivele guvernări ideocratice. Au fost astfel intentate sau au continuat procesele împotriva „spionilor” Vaticanului. După eliminarea fizică a episcopului de Ujgorod în 1949, în urma unui fatal accident de mașină, a fost proclamată la 15 august 1949 reunirea forțată a Bisericii Unite din Ucraina Carpatică cu Ortodoxia moscovită⁵. În Cehoslovacia, la 14 octombrie 1949, întregul control asupra Bisericii a fost preluat de stat prin Departamentul pentru Biserici. Măsurile de vexațiune, așa cum am mai amintit, au constat și după momentul condamnării oficiale a comunismului din partea Scaunului Apostolic, în convocarea de sinoade precum cel de la Prešov, similar prin spiritul său adunării bisericești din 1 octombrie 1948 de la Cluj, unde stimulați de autoritățile comuniste, o parte a preoților greco-catolici au decis trecerea la ortodoxie, sinod care, la 28 aprilie 1950, a dus la desființarea Bisericii Greco-Catolice din Slovacia, credincioșii fiind primiți sub jurisdicția Patriarhiei Ortodoxe a Moscovei și ulterior, în cadrul Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia. Au fost abil stimulate o serie de mișcări în rândul preoțimii, precum așa-numita Mișcare pentru Pace a clerului din Ungaria, care a înflorit în 1950, având ca obiectiv atragerea acestuia de partea autorităților și au fost luate decizii administrative de nemijlocită subminare a Bisericii Catolice, de exemplu cele din 1950-51 din Polonia, unde s-a ajuns la desființarea tuturor organizațiilor bisericești, cu excepția celor de caritate, la secularizarea școlilor, spitalelor și orfelinatelor ecleziastice și la exproprierea proprietăților Bisericii, aceasta fiind chiar silită să încheie o înțelegere cu autoritățile comuniste la 14 aprilie 1950, prin care renunța la pământul ei și promitea sprijin statului în integrarea părților vestice recent intrate în corpul statal, în schimb fiindu-i garantat un minim de activitate pastorală⁶. De altfel, un compromis similar a fost încheiat între stat și Biserică și în Ungaria la 30 august 1950. Trebuie precizat, în ceea ce privește raporturile dintre Sfântul Scaun și statele aflate de partea cealaltă a Cortinei de Fier, că relațiile bilaterale au avut de suferit în condițiile nerespectării de către democrațiile populare a principiului libertății de conștiință, mai ales în ceea ce privea Biserica Catolică. Cu toate că

³ Giuseppe Ruggieri, *La condanna dei comunisti del 1949*, în *Cristiani d'Italia. Chiese. Società. Stato. 1861-2011*, direzione scientifica Alberto Melloni, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 2011 (Le Religioni); Giuseppe Alberigo, *La condanna della collaborazione dei cattolici con i partiti comunisti, 1949*, „Concilium. Rivista internazionale di teologia”, Brescia, Queriniana, XI, 1975, nr. 7, p. 145-158 (mai ales p. 153).

⁴ Concordatul încheiat de Sfântul Scaun cu a doua Republică Poloneză la 10 februarie 1925 a fost denunțat de noul stat polonez restabilit la 5 iulie 1945 (stat care fusese compensat pentru zonele răsăritene acum anexate U.R.S.S.-ului cu importante teritorii est-germane). Motivul denunțării a fost acela că mai existau încă episcopi germani în funcție în diecezele din teritoriile recuperate. *History of the Church*, Edited by Hubert Jedin, Konrad Repgen and John Dolan, Volume X, *The Church in the Modern Age*, New York, The Crossroad Publishing Company, 1981, p. 512-515.

⁵ Șerban Turcuș, *Corpul diplomatic acreditat la București în anul 1946. O mărturie contemporană*, „Anuarul Institutului «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, Series Historica, LII, 2013, p. 234; Veronica Turcuș, *La Nunziatura Apostolica in Romania sotto il terrore dei comunisti. Un episodio del maggio 1949*, în vol. *Dal cuore dell'Europa. Omaggio al professor Cesare Alzati per il compimento dei 70 anni*, a cura di Ioan-Aurel Pop, Ovidiu Ghitta, Ioan Bolovan, Ana Victoria Sima, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 377-379; Veronica Turcuș, Șerban Turcuș, *Negocieri privind redeschiderea Bisericii Italiene din București în timpul regimului ateocrat*, „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol» din Iași”, Omagiu Profesorului Gheorghe Cliveti, 2017, tom LIV, p. 240-243; Veronica Turcuș, Șerban Turcuș, *Un episod diplomatic tulburător. Inchiderea Legatiei României pe langa Sfântul Scaun*, în Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol din Iași, LI, 2014, p. 253-260.

⁶ Sabrina P. Ramet, *The Catholic Church in Polish History. From 966 to the Present*, New York, Palgrave Macmillan, 2017, p. 157.

acest principiu era proclamat de constituțiile amintitelor regimuri, care calchiau, în fond, modelul sovietic al separației între stat și biserică, respectarea sa a fost aproape inexistentă. Acesta era cazul constituțiilor democrațiilor populare din România, Bulgaria – unde minoritatea catolică a fost persecutată, Biserica Romană pierzându-și în anii postbelici toate organizațiile, instituțiile, episcopii și mulți dintre preoți și credincioși în condițiile constituirii Republicii Populare la 15 octombrie 1946 și a ulterioarei îngrădiri a libertății religioase prin noua constituție din 4 decembrie 1947, vexațiunile fiind justificate prin legea cultelor din 17 februarie 1949 –, Ungaria, Cehoslovacia, Albania – unde democrația populară instaurată la 11 februarie 1946, cu o poziție aparte în Blocul statelor care gravitau în jurul Moscovei, aflându-se sub influența Chinei, a ajuns până la extirparea religiei și astfel toți misionarii catolici și maicile străine, mulți dintre aceștia din Italia în contextul precedentei subordonări a țării Regatului Italiei, precum și delegatul apostolic au fost expulzați, întreaga administrație ecleziastică și organizațiile aferente fiind dizolvate, episcopii și preoții împușcați, ori închiși⁷ – sau Iugoslavia – a cărei constituție din 31 ianuarie 1946 garanta în teorie libertatea de conștiință și credința religioasă. Amintita stare de fapt a condus în cele din urmă la întreruperea unilaterală a raporturilor diplomatice, cum a fost în cazul României în iulie 1950, când regentul Nunțiatunii Apostolice de la București a fost expulzat⁸, al Cehoslovaciei, care, fără vreo repudiere oficială a acordurilor, a dezavuat *modus vivendi*-ul cu Biserica Romană și în final, în 1950, a rupt relațiile cu Sfântul Scaun sau al Iugoslaviei, unde Republica Populară Federativă instaurată la 25 noiembrie 1945 nu a mai agreat relațiile cu Scaunul Pontifical, militând pentru soluția națională și cu toate că o relaxare promițătoare a raporturilor se prefigura în 1950 în condițiile sciziunii dintre Tito și Cominform, ridicarea lui Stepinač la rangul de cardinal prin voința Pontifului Pius al XII-lea a determinat în 1952-53 expulzarea nunțiului papal și întreruperea relațiilor bilaterale⁹.

Pe de altă parte, decretul Sfântului Scaun de condamnare a comunismului a fost emanat într-un context politic precis prezent în statele Blocului Occidental și trebuie pus în directă legătură cu ascensiunea Partidului Comunist Italian după Al Doilea Război Mondial. Victoria Aliaților în conflict și condamnarea publică a hitlerismului și a fascismului mussolinian, precum și reacția negativă față de orientările de extremă dreapta au deschis în statele occidentale, în mod special în Italia și în Franța, calea afirmării stângii socialiste. Chiar dacă a fost înfrânt în alegerile din 18-19 aprilie 1948, când în Italia Democrația Creștină condusă de Alcide De Gasperi și-a adjudecat majoritatea relativă a voturilor în fața Frontului Democratic Popular, format prin alianța Partidului Comunist Italian cu Partidul Socialist Italian (care au întrunit doar 30% din opțiunile electoratului)¹⁰, Partidul Comunist Italian, susținut puternic de masele de lucrători săraci abia ieșite din război, reprezenta încă o forță politică importantă, comparabilă atunci în Occident doar cu cea a comunismului francez, iar Biserica Romană a ales să o tempereze și să o combată prin decretul din vara anului 1949.

În plus, în numeroase țări din Occidentul Europei, Biserica Catolică se confrunta cu problema răspândirii mișcării preoților muncitori, născută în Franța după 1943 și care a luat avânt la începutul anilor '50 în Belgia, Italia, Marea Britanie și Germania de Vest¹¹. Activitatea

⁷ Vezi pentru cadrul general Bohdan R. Bociurkiw, *The Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State (1939-1950)*, Edmonton – Toronto, Canadian Institute of Ukrainian Study Press, 1996, 310 p.

⁸ Józef Krukowski, *Poland and the Holy See. Contribution to the Concordatory Law*, „Tekka Komisji Prawniczej – Commission of Legal”, Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie, VII, 2014, p. 50-51.

⁹ În anul 1973 Albania declara cu mândrie că este prima țară socialistă care a închis și ultima biserică. *History of the Church*, Edited by Hubert Jedin, p. 531.

¹⁰ Veronica Turcuș, Șerban Turcuș, *Închiderea Nunțiatunii Apostolice de la București (6/7 iulie 1950) într-un raport diplomatic din epocă*, în vol. *Clio în oglindiri de sine. Academicianului Alexandru Zub. Omagiu*, volum editat de Gheorghe Cliveti, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2014, p. 809-815.

¹¹ Aloysius Stepinač a fost creat cardinal la 12 ianuarie 1953, dar nu va ajunge niciodată la Roma să își ia în primire titlul. Numele său a apărut la 29 noiembrie 1952, exact de ziua Republicii Iugoslave, pe o listă de prelați care urmau să fie ridicați de Pontif la demnitatea de cardinal. Ca răspuns, la 17 decembrie 1952, Silvio Oddi, însărcinatul cu afaceri al Nunțiatunii Apostolice de la Belgrad, a fost silit să părăsească țara. Mai apoi, în octombrie 1953, Iugoslavia a rupt relațiile diplomatice cu Scaunul Apostolic. Problema raporturilor dintre Sfântul Scaun și Iugoslavia, țară cu o importantă majoritate ortodoxă, a fost ceva mai complicată întrucât acordul bilateral din 25 iulie 1935 nu a fost ratificat (nici nu a fost publicat în „Acta Apostolicae Sedis”). La 23 iulie 1937 Legislativul a votat acceptarea Concordatului, însă Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe din Iugoslavia i-a excomunicat pe cei care și-au exprimat un vot favorabil. *Ibidem*,

și experiența misionară a preoților lucrători francezi a fost în scurt timp acuzată de o parte a ierarhiei ecleziastice catolice că ar fi periculoasă pentru integritatea mărturiei de credință creștine, unii dintre sacerdoți fiind acuzați că s-au apropiat de comunism. În consecință, în anul 1954 Pius al XII-lea le-a ordonat tuturor preoților lucrători să se întoarcă la activitatea lor pastorală precedentă, la parohiile lor sau să intre în comunități religioase în care să fie alături de muncitori, dar să părăsească munca în fabrici¹².

Desigur că amintitul decret de condamnare a comunismului nu s-a ivit pe un teren nud, situându-se în continuarea unei politici a Scaunului Apostolic de dezavuare a doctrinei comuniste încă din timpul pontificatelor lui Pius al IX-lea și Benedict al XV-lea, când aceasta era considerată una dintre erorile epocii moderne – alături de sectele protestante, societățile secrete sau indiferența față de religie –, care țintea cu îndârjire la subminarea autorității divine a Bisericii și a legilor sale, încălcând atât dreptul puterii sacre, cât și pe cel civil (enciclica *Qui pluribus*, 1846)¹³. Încă de la început, în contextul tulburărilor revoluționare ale anului 1848-49 și al publicării la Londra, la 21 februarie 1848 a Manifestului Partidului Comunist al lui Karl Marx și Friedrich Engels, Curia Pontificală era preocupată de „periculoasele invenții ale comunismului și socialismului”, iar promotorii acestora calificați drept „dușmanii de astăzi ai lui Dumnezeu și ai societății umane” (vezi enciclica *Nostis et nobiscum*, 1849). Caracterul subversiv al comunismului va fi dezaprobat de Biserica Romană și în deceniile următoare, însă până în 1949 poziția Curiei Pontificale s-a exprimat întotdeauna în raport cu doctrina (așa cum apare în enciclica *Quanta cura* din 1864, în care era condamnată tendința de subminare a rolului religiei

p. 527-529. Richard West, *Tito and the Rise and Fall of Yugoslavia*, New York, Carroll & Graf, 1995, p. 286.

¹² Giorgio Galli, *I partiti politici italiani, 1943-2004. Dalla Resistenza al governo del Polo*, nuova ed. aggiornata, Milano, BUR, 2004, XV+494 p. (BUR. Saggi).

¹³ În anul 1943 a fost publicată în Franța cartea abatelui Henri Godin, *La France, pays de mission?* (scrisă împreună cu Yvan Daniel și prefațată de Georges Guérin, Les Éd. de l'Abeille, 215 p., Rencontres, cahier n. 12) care demonstra, pe baza anchetei sociologice, că religia catolică penetrase insuficient în anumite straturi ale societății, mai ales în rândul proletariatului, clasa muncitoare devenind astfel un viabil teritoriu de misiune. Impresionați de faptul că națiunea pe care o păstoreau se îndepărtase atât de evident de credință, o serie de prelați francezi au îmbrățișat ideea trimerii de preoți care să lucreze în fabrici printre muncitori și să se apropie de această lume lăsată pradă ateismului. Așa a făcut cardinalul Emmanuel Célestin Suhard (5 aprilie 1874 – 30 mai 1949), din 1940 arhiepiscop mitropolit de Paris, cunoscut pentru vederile sale progresiste (vezi *Agonia della Chiesa? Lettera pastorale del 1947 dell'arcivescovo di Parigi*, trad. în lb. italiană de părintele Camillo De Piaz), instituind în 1941 Mission de France, care avea scop dărâmarea zidului format între Biserică și societate, inițiind dialogul cu cei care nu împărtășeau credința creștină. Modelul de evanghelizare propus de Mission de France a reprezentat unul dintre tentativele de apropiere dintre Biserica Romană și muncitorime, din aceasta inspirându-se mișcarea preoților lucrători (în Franța rămâne cunoscută opera primului preot muncitor, dominicanul Jacques Loew, care a muncit ca hamal în portul Marsilia și a fondat în 1955 Mission Ouvrière Saints Pierre-et-Paul). La 15 august 1954 Papa Pius al XII-lea va concede pentru Mission de France, prin bula *Omnium ecclesiarum*, statutul de prelatură teritorială (Praelatura Territorialis Missionis Galliae seu Pontiniacensis), catedrala prelaturii fiind tocmai abația Adormirii Maicii Domnului de la Pontigny, veche abație cisterciană cunoscută tocmai prin misiunile sale din secolele XII-XIV la frontierele Creștinătății. Ideile penetrării amintitelor straturi sociale mai puțin receptive la o religie practicantă își aveau originile încă din anii interbelici, când, în Belgia, prelatul Joseph-Léon Cardijn, viitor arhiepiscop și cardinal al Bisericii Romane a fondat, în 1925, Jeunesse Ouvrière Chrétienne (JOC). Modelul apropierii de Evanghelie a grupurilor de tineri săraci s-a răspândit în întreaga Europă, în Italia luând naștere în manieră clandestină în mediul muncitoresc din Torino, în anii 1943-45 prin contribuția lui don Esterino Bosco, mișcarea Gioventù Operaia, devenită la finele lui 1945 Gioventù Operaia Cristiana. Claudio Cesa, *Apostolato cattolico e condizione operaia. Testimonianze e documenti sui preti operai*, Torino-Firenze, Edizioni De Silva - La Nuova Italia, 1955, 155 p. (Biblioteca Leone Ginzburg, 13); H. Godin, A. Michel, *Priest and Worker*, Catholic Book Club, 1964, p. 179; Filippo Raimondi, *Joseph Cardijn: un prete tra i giovani operai*, Leumann, Torino, Editrice LDC, 1997, 31 p. (Eroi, 53); Vito Vita, *Chiesa e mondo operaio: Torino 1943-1948*, Cantalupa, Edizioni Effatà, 2003, 414 p.; Ciro Tammaro, *Profili storico-canonici della „Mission de France” nel contesto organizzativo ecclesiastico*, „Fidelium Iura”, Universidad de Navarra, 15, 2005, p. 97-114; Marta Margotti, *Preti e operai. La Mission de Paris dal 1943 al 1954*, Torino, Paravia Scriptorium, 2000, 384 p. (Collana del Dipartimento di storia dell'Università di Torino); Eadem, *Lavoro manuale e spiritualità: l'itinerario dei preti operai*, Roma, Edizioni Studium, 2001, 164 p. (La spiritualità cristiana contemporanea, 3); Eadem, *La fabbrica dei cattolici. Chiesa, industria e organizzazioni operaie a Torino (1948-1965)*, Torino, Edizioni Angolo Manzoni, 2012, 295 p. (EAM grandi caratteri. Le radici).

în societate și a principiului autorității, în *Rerum novarum* din 1891, unde comunismul este dezavuat pentru că se opunea oricărui drept de proprietate, incluzând cel asupra mijloacelor de producție sau în enciclicele lui Pius al XI-lea, cea din 1931, *Quadragesimo anno*, prin care la persecuțiile religioase din Rusia, China și Mexic pontiful răspundea subliniind că doctrina se evidențiază tot mai mult ca un dușman declarat al Sfintei Biserici și a lui Dumnezeu, respectiv *Divini Redemptoris* din 1937, unde comunismul era acuzat că induce aderenților o idee de prefăcută mântuire, „un pseudo-ideal de justiție, egalitate și înfrățire prin muncă”, un fals misticism care ametește masele, fiind în fond un sistem plin de erori care neagă drepturile personalității umane, demnitatea și libertatea acesteia¹⁴). Decretul din 1949 a reprezentat o noutate în sensul calificării doctrinei comuniste ca apostazie – chiar dacă apare dificil de clasificat astfel o ideologie ea însăși autodeclarată materialistă și atee – și al condamnării nu doar a unui sistem de idei, ci a unor partide, asociații și persoane care, chiar neprofesând doctrina pusă la index (este cunoscut faptul că în 1946 Palmiro Togliatti, confruntat cu dificultatea catolicilor de a accepta o ideologie fundamental ateistă, a optat pentru modificarea articolului al II-lea al Statutului Partidului Comunist Italian, care inițial prevedea adeziunea la ideologia marxist-leninistă, cu simpla prevedere că în acesta se puteau înscrie toți cetățenii „care acceptau programul politic al partidului, indiferent de rasă, credință religioasă și convingeri filosofice”) alegeau să se înscrie într-o asociație care urmărea transformarea condițiilor sociale existente.

De asemenea, după Al Doilea Război Mondial dogma catolică a fost confruntată și cu o altă mișcare care a trezit în Italia postbelică îngrijorarea față de pericolul ideocrației de stânga și a infiltrării ei evidente sau mascate în societate: așa numita mișcare a catolicilor comuniști¹⁵. Reacția Bisericii Catolice față de comunism a dobândit astfel, în primii ani postbelici, o dublă conotație, nu doar de condamnare a unei ideologii, ci și de blamare a unor forțe politice, mișcări, asociații și în cele din urmă persoane. Decretul de condamnare a reprezentat astfel actul final al unui proces cu o intensitate crescândă în anii de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial și care i-a văzut pe catolici implicați în viața politică, în prima linie împotriva a ceea ce era considerată o nouă religie seculară a mântuirii sociale¹⁶. Problema era, de altfel, destul de complicată și la nivelul Blocului Occidental, iar poziția hotărâtă a Bisericii Romane față de comunism s-a confruntat încă de la început cu reacția negativă a credincioșilor catolici italieni, pe lângă polemica aprinsă pe care a declanșat-o cu forțele politice laice și comuniste din Peninsula (nu trebuie uitat că în Italia anilor respectivi aproape șapte milioane de votanți se exprimau în favoarea Partidului Comunist). O excludere din sânul Bisericii Catolice precum cea pe care o prevedea decretul s-a dovedit în scurt timp imposibilă, iar episcopatele și preoții se prevalau în Italia de termenii „în mod conștient și liber” din partea de decret referitoare la refuzul administrării Sfintelor Taine, interpretarea fiind că masele care îi votau pe comuniști nu favorizau cu bună știință și liber difuzarea doctrinei, nu o făceau din ură pentru Biserică și nu colaborau în vederea subminării acesteia, ci își exprimau votul potrivit convingerii că Partidul Comunist este partidul celor săraci, care le reprezintă interesele și o făceau din respect uman

¹⁴ În acțiunea de condamnare a mișcării s-a distins îndeosebi cardinalul Giuseppe Pizzardo care, numit Prefect al Congregației Seminarilor, le-a interzis seminaristilor în iulie 1954 să se angajeze în fabrici, din cauza „pericolului contaminării intelectuale și morale”, iar cinci ani mai târziu a fost autorul scrisorii pentru preoții lucrători prin care îi obliga pe aceștia să aleagă între viața în fabrică și cea preoțească. Puși în fața alegerii, unii preoți lucrători au abandonat activitatea pastorală, însă mișcarea a fost reabilitată de Papa Paul al VI-lea în 1965, în contextul creat de Conciliul Vatican II.

¹⁵ Încă de la începuturi, în viziunea Bisericii Romane, comunismul reprezenta o doctrină „abjectă și contrară însuși dreptului natural [...] care odată acceptată ar duce la răsturnarea drepturilor tuturor, a bunurilor, a proprietății și a întregii societăți umane”. Date privind istoricul reacțiilor Bisericii Catolice față de comunism în G. Ruggieri, *op. cit.*

¹⁶ Philippe Chenaux, *Pie XI et le communisme (1930-1939) d'après les archives du Vatican*, în *La papauté contemporaine (XIX-XX siècles). Hommage au chanoine Roger Aubert*, éd. par Jean-Pierre Delville, Marko Jačov, Louvain-La-Neuve – Città del Vaticano, Collège Erasme – Archivio Segreto Vaticano, 2009, p. 471-482. Vezi și Idem, *L'Église catholique et le communisme en Europe, 1917-1989. De Lénine à Jean-Paul II*, Paris, Éditions du Cerf, 2009, 384 p.; Laura Pettinaoli, *La donna, i bambini e la famiglia nella condanna vaticana del totalitarismo sovietico negli anni Venti e Trenta. Aspetti teorici e risposte pratiche*, în *Pio XI nella crisi europea/Pius XI. im Kontext der europäischen Krise. Atti del Colloquio di Villa Vigoni, 4-6 maggio 2015. Beiträge zum Villa Vigoni – Gespräch, 4.-6. Mai 2015*, a cura di/Hrsg. Raffaella Perin, Venezia, Ed. Ca'Foscari, 2016, p. 79-84.

pentru muncitori și nevoiași, în consecință Sacramentele nu le puteau fi refuzate¹⁷. Ar fi fost și o problemă de îndepărtare conștientă a credincioșilor de biserică prin însăși opera Bisericii Romane, așa cum s-a dovedit imediat în chestiunea administrării Sfintei Taine a căsătoriei și în decursul aceleiași veri, la 11 august 1949, Sfântul Oficiu a emis o declarație – publicată în „Acta Apostolicae Sedis” – prin care se preciza că prevederile decretului din 1 iulie nu se refereau la căsătorie, pretextul destul de ciudat fiind acela că persoanele care administrau taina erau chiar cei doi contractanți, însurășii și nu preotul, care doar oficia, indicând expres faptul că sacerdoții pot asista la „căsătoriile comuniste”¹⁸.

Pe acest fundal, al profundelor dezbateri pe care le-a generat decretul de condamnare a comunismului de o parte și de alta a Cortinei de Fier trebuie să vedem reacția pe care a provocat-o acesta la nivelul Bisericii Ortodoxe Române și poziția pe care Patriarhul Justinian Marina a exprimat-o clar în august 1949 în cuvântarea de deschidere a cursurilor misionare pentru cler, poziție înregistrată imediat de misiunea diplomatică a Italiei la București și trimisă la Roma pentru analiză sub semnătura ministrului italian în România, Michele Scammacca, fiind informate asupra declarațiilor înaltului ierarh și ambasadele și legațiile statului italian din Blocul Răsăritean (de la Moscova, Varșovia, Belgrad, Budapesta, Praga și Sofia)¹⁹ (vezi documentul publicat în anexă). În ceea ce privește răspunsul imediat al autorităților regimului de inspirație bolșevică din România la decretul de condamnare a comunismului din 1 iulie 1949, amintim că la 29 iulie 1949, printr-o hotărâre de guvern, a fost interzisă pe teritoriul R.P.R. activitatea majorității ordinelor și congregațiilor catolice, doar trei dintre ele putând să-și continue funcționarea legală. Membriilor ordinelor și congregațiilor desființate care optau să-și continue viața religioasă li se impunea integrarea într-una dintre comunitățile a căror funcționare era admisă (pentru bărbați clausura fostei arhiepiscopii romano-catolice de București, iar pentru femei la Radna, în Arad, la Popești-Leordeni, în Ilfov și la Timișul de Sus, în județul Brașov)²⁰. În plus, regimul de la București a încercat să stimuleze opoziția catolicilor

¹⁷ Mișcarea a luat naștere la Roma după 8 septembrie 1943 din inițiativa omului politic și publicistului Franco Rodano și reunea o serie de personaje provenind în principal din burghezia catolică romană, populară și antifascistă, cu legături directe, inclusiv familiale, la nivelul Curiei Pontificale. Amintitul grup de catolici a aderat la politica Partidului Comunist, refuzând propunerile sale doctrinare, deci ideile materialismului dialectic, însă îmbrățișând planurile acestuia de acțiune politică. Reacția Bisericii Catolice s-a făcut simțită în 1944, la 23 iulie Papa Pius al XII-lea condamnându-i pe „inconștienții care au uitat cele mai deschise învățăminte ale Bisericii”. Mișcarea s-a transformat în 1944 în Partidul Stângii Creștine, unificându-se și cu mai vechiul Partid Creștin Social care se dizolvase. Reacția negativă a Sfântului Scaun a crescut în intensitate, iar la 2 ianuarie 1945 „L'Osservatore Romano” preciza într-o notă că învățămintele stângii creștine nu erau în conformitate cu cele ale Bisericii. În mod real, întrucât în momentul respectiv nu era vorba de o problemă de doctrină, nemulțumirea Sfântului Scaun se referea în primul rând la colaborarea formațiunii cu forțele de stânga, mai ales cu Partidul Comunist Italian. În cele din urmă, pentru a evita echivocul legat de clasificarea partidului drept unul creștin acesta s-a autodizolvat, decizia fiind luată la congresul extraordinar desfășurat în zilele de 7-10 decembrie 1945. Vezi pe temă Giuseppe Ruggieri, Riccardo Albani, *Cattolici comunisti? Originalità e contraddizioni di un'esperienza „lontana”*, Brescia, Editrice Queriniana, 1978, 407 p. (Dipartimento di Scienze Religiose, 12).

¹⁸ Date despre problemă și în Arnaldo Nesti, *La scomunica: cattolici e comunisti in Italia*, prefazione di Luigi Bettazzi, postfazione di Achille Occhetto, Bologna, EDB, 2018, 144 p. (Fede e storia, 30)

¹⁹ Date în G. Alberigo, *op. cit.*, p. 153-154. Vezi pe temă și Giuseppe De Rosa, *Chiesa e comunismo in Italia*, Roma, Coines, 1970, 203 p. (Nuova collana di ricerche ACLI, 1); Andrea Riccardi, *La scomunica ai comunisti del luglio 1949*, în *Il Parlamento italiano 1861-1988*, Milano, Nuova CEI Informatica, vol. XV, *De Gasperi e la scelta occidentale: la strategia del centrismo: 1948-1949*, 1991, p. 20-21.

²⁰ „Declaratio de communistarum matrimonii celebratione. Quaesitum est utrum exclusio communistarum ab usu Sacramentorum in Decreto S. Officii diei 1 Iulii 1949 statuta, secum ferat etiam exclusionem a celebrando matrimonio: et quatenus negative, an communistarum matrimonia regantur praescriptis canonum 1060-1061. Ad rem Sacra Congregatio S. Officii declarat: Attenta speciali natura sacramenti matrimonii, cuius ministri sunt ipsi contrahentes et in quo sacerdos fungitur munere testis ex officio, sacerdos assistere potest matrimoniis communistarum ad normam canonum 1065, 1066. In matrimoniis vero eorum, de quibus agit n. 4 praefati Decreti, servanda erunt praescripta canonum 1061, 1102, 1109 § 3”. „Acta Apostolicae Sedis. Commentarium Officiale”, annus XXXXI, series II, 1949, vol. XVI, p. 427-428. Pentru a completa istoricul decretului de condamnare a comunismului trebuie precizat că Biserica Romană a mai revenit asupra problemei, la începutul pontificatului lui Ioan al XXIII-lea. Astfel, la 25 martie 1959, Sacra Congregație Supremă a Sfântului Oficiu a decretat un așa numit *Dubium* (o completare explicativă la actul din 1 iulie 1949), aprobat de Ioan al XXIII-lea la 2 aprilie și publicat două

față de decretul de condamnare a comunismului, în septembrie 1949 încercându-se chiar obținerea unor semnături în favoarea unui protest²¹.

Înainte de a ne opri asupra considerațiilor făcute de Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române privitor la condamnarea pontificală a comunismului, apar necesare câteva precizări în legătură cu cursurile pentru îndrumare preoțească, organizate pentru întâia oară în 1949, cu importanța lor și cu nivelul difuzării mesajului. Concepute de întâiul stătător al Ortodoxiei românești din anii respectivi – un ierarh asupra căruia posteritatea a exprimat judecăți diferite și contradictorii, fiind perceput atât ca „Patriarhul roșu” sau „Sovrom Patriarhul”, un apropiat al liderului comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej, promotor al politicii sovietice privitoare la chestiunea religioasă și al unificării forțate a greco-catolicilor cu matricea dreptcredincioasă, cât și ca un abil sprijinitor al credinței ortodoxe, un luptător pentru supraviețuirea bisericii într-o perioadă în care ateismul încerca să se impună ca o religie de stat²² – în directă legătură cu doctrina apostolatului social, care a constituit coloana vertebrală a politicii ecleziastice a patriarhatului său, cursurile de îndrumare preoțească reprezentau primul dintre cele patru puncte ale programului pe care Justinian Marina îl propunea după întronizarea sa la 6 iunie 1948 (instituirea unei serii de cursuri de îndrumare preoțească prin intermediul cărora clerul educat în perioadele anterioare trebuia să primească o nouă formare era plasată alături de alte trei obiective, ce vor fi puse în practică în primul an de guvernare a Bisericii: reorganizarea monahismului, viitorii călugări și călugărițe urmând să fie instruiți în seminarii speciale, revizuirea literaturii religioase, astfel

zile mai târziu, prin care era încă o dată întărit faptul că Biserica dezavua susținerea electorală de către credincioșii catolici italieni a partidelor, asociațiilor și candidaților care, chiar dacă nu profesau principii contrare doctrinei catolice sau chiar dacă își asumau o denumire creștină, se asociau în acțiuni cu comuniștii sau îi ajutau prin propriul comportament. *Dubium*, 4 Aprilis 1959, „Acta Apostolicae Sedis. Commentarium Officiale”, annus LI, series III, 1959, vol. I, p. 271-272. Era astfel reafirmată prima prevedere a decretului din 1949 și aceasta în contextul politic de după alegerile parlamentare italiene din 25 mai 1958, câștigate tot de Democrația Creștină, dar care a văzut o creștere a ponderii socialiștilor (comuniștii au rămas pe o poziție stabilă) și un regres al dreptei. Ar trebui aici menționat că ascensiunea lui Aldo Moro în 1959 ca secretar al Democrației Creștine și noua orientare din sânul partidului la sfârșitul deceniului al șaselea deschidea atunci linia largii colaborări a Democrației Creștine cu Partidul Socialist Italian, văzut tot mai mult ca un viabil partener de guvernare. În plus, trebuie menționat că rezultatele alegerilor administrative din Italia care s-au desfășurat într-o serie de localități în iunie și în noiembrie 1959 indică o mare apropiere a numărului de voturi exprimate pentru socialiști și comuniști de cele pro-Democrația Creștină, în unele cazuri Partidul Comunist Italian situându-se chiar pe primul loc în preferințele electoratului. Privit în timp, chiar dacă a determinat pe moment distanțarea unor intelectuali catolici de Biserică, decretul din 1949 a fost aplicat extrem de limitat, întrucât contrapunea evident o lume a lucrătorilor săraci care luptau pentru un statut social cu cea a preoților și stăpânilor și așeza Biserica de partea personajelor negative. Punerea în practică a decretului a fost lăsată la latitudinea parohilor și, în anumite dieceze, a fost limitată intenționat greutatea condamnării. Sfântul Scaun și-a revizuit destul de repede poziția asupra fermei condamnări a comuniștilor pe măsură ce se conturau principiile după care avea să se ghideze Conciliul Vatican II. Chiar în discursul de deschidere a Conciliului, *Gaudet Mater Ecclesia* din 11 octombrie 1962, Ioan al XXIII-lea anunța episcopilor reuniți sfârșitul epocii condamnărilor prin victoria milei și a îndurării. În același spirit, ultima enciclică a Pontifului, *Pacem in terris*, dată la 11 aprilie 1963 (publicată în Săptămâna Mare și considerată de papă un dar de Paște), care se pronunța asupra drepturilor și obligațiilor indivizilor și statelor, punând accentul pe demnitatea umană și egalitatea între popoare, opera în spiritul înțelegerii distincția între doctrină și mișcările politice care emergeau din aceasta. Dacă prima era condamnată, pentru mișcările istorice, întrucât puteau fi supuse evoluției și puteau să se bucure astfel de contaminări pozitive, se fundamenta ideea unei legitimități a apropierei între creștini și aceste orientări care își aveau originea în diverse doctrine. În plus, trebuie menționat că în discuțiile legate de redactarea Constituției pastorale asupra Bisericii în lumea contemporană, a misiunii ei, *Gaudium et spes* (care împreună cu Constituția Bisericii privind dogma, *Lumen Gentium*, reprezintă cele două acte fundamentale emantate de Conciliul Vatican II), au existat cereri de condamnare a comunismului, dar nu au fost acceptate și nici măcar nu a mai fost citat decretul din 1949, ci doar enciclicele Pontifulor Pius al XI-lea, Pius al XII-lea, Ioan al XXIII-lea și Paul al VI-lea de condamnare a ateismului și a ideologiei marxiste (*Divini Redemptoris* din 19 martie 1937, *Ad Apostolorum Principis* din 29 iunie 1958, *Mater et Magistra* din 15 mai 1961, *Ecclesiam Suam* din 6 august 1964). Vezi pe larg problema în G. Ruggieri, *La condanna*.

²¹ Pentru denunțarea publică de către Patriarhul Justinian a Decretului Sf. Oficiu promulgat la 1 iulie 1949 vezi *Declarațiile I.P.S. Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, în legătură cu decretul papal din iulie 1949*, „Universul”, nr. 194, 19 august 1949, p. 1-2.

²² „Monitorul Oficial”, nr. 51, 1 august 1949.

încât să fie adaptată principiilor „apostolatului social” și reformarea învățământului teologic)²³. Pe baza amintitului program a fost redactat și Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române din 17 februarie 1949 (care se conforma cerințelor Legii cultelor din august 1948), statut aprobat de Sfântul Sinod la 19-20 octombrie 1948, recunoscut prin Decretul nr. 233 din 23 februarie 1949 al Prezidiului M.A.N. și intrat în vigoare la 25 februarie 1949 după publicarea în „Monitorul Oficial”²⁴. Doctrina apostolatului social promovată de Patriarhul Justinian era în perfect acord cu intenția sa de a stabili un *modus vivendi* al Ortodoxiei românești cu autoritățile regimului de inspirație stalinistă. În cele douăsprezece volume publicate în anii 1948-76 și intitulate *Apostolat social. Pilde și îndemnuri pentru cler*, în care ierarhul și-a reunit predicile, cuvântările și articolele elaborate de-a lungul anilor se conturează o construcție doctrinară discutabilă menită să demonstreze legitimitatea creștină a respectului datorat statului comunist (de altfel regimul nici nu a publicat vreodată un decret referitor la separarea între Stat și Biserică, ea fiind afirmată doar indirect în art. 27 al Constituției din 1948, al cărei prim alineat prevedea că „Libertatea conștiinței și libertatea religioasă sunt garantate de Stat”²⁵). Acest lucru a fost reafirmat de Patriarh în repetate rânduri, inclusiv la instalarea sa („Astăzi mai mult decât oricând – aprecia Justinian Marina la înscăunarea sa – viața politică și viața religioasă a poporului nostru dreptcredincios sunt contopite. Biserica Națională Ortodoxă Română și Statul democratic român sunt legate indisolubil, pentru că fiii credincioși ai Bisericii noastre sunt cetățenii Statului, iar cârmuitorii R.P.R. sunt cei mai mari ocrotitori ai Bisericii noastre”), poziție explicată în mod elocvent: „Biserica noastră are în tradiția sa, ca o regulă de viață definitiv statornică, să colaboreze cu puterea de Stat, întemeindu-și întreaga lucrare pe cele mai loiale raporturi cu cârmuirea”, în fond o adaptare a principiului de tradiție bizantină a sintoniei puterii temporale a împăratului creștin cu Biserica și societatea creștină. Astfel în concepția Patriarhului doctrina marxist-leninistă nu era respinsă a priori, ci se încerca argumentarea principiilor sociale profesate de aceasta prin învățăturile biblice (Biserica trebuia pusă în slujba umanității, așa cum Iisus s-a pus în slujba oamenilor, a celor suferinzi, a săracilor și exploataților; materialismul nu era considerat ostil creștinismului, întrucât, în viziunea Patriarhului, doctrina trebuia judecată în conformitate cu ordinea socială pe care o inspira, ori regimul de democrație populară reprezenta punerea în practică a celor mai sfinte principii ale Evangheliei, în primul rând condividerea bunurilor; așadar poporul trebuia să fie recunoscător conducerii pentru că i-a adus pacea și i-a permis să se bucure de roadele

²³ Mai mult, înainte de Crăciun, profesorii catolici de la Universitatea din Târgu Mureș au fost avertizați să fie de acord cu atitudinea guvernului față de Biserica Catolică, iar pentru preoțime s-a încercat organizarea unor asociații schismatice (numele uneia, „Anti-Pius”, fiind elocvent). I.-M. Bucur, L. Stan, *op. cit.*, p. 40-41 (documentul din Arhiva Radio Europa Liberă intitulat *Guvernul României și Biserica Catolică [anii 1948-49]*).

²⁴ Vezi prezentările diferitelor abordări istoriografice ale problemei în Lucian Turcescu, Lavinia Stan, *Church Collaboration and Resistance under Communism Revisited. The Case of Patriarch Justinian Marina (1948-1977)*, „Eurostudia. Revue Transatlantique de recherche sur l'Europe”, Volume 10, 2015, Issue 1, p. 75-103. Vezi și Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*, vol. 1, 1945-1958, București Ed. Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, 2001, 365 p. (Documente); Adrian Gabor, Adrian Nicolae Petcu, *Biserica Ortodoxă Română și puterea comunistă în timpul Patriarhului Justinian*, „Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității din București”, a. II, 2002, p. 93-154; George Enache, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană*, București, Nemira, 2005, 592 p. (Biblioteca de istorie); Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, București, Curtea Veche Publishing, 2005, 296 p. (Istoria timpului prezent); George Enache, Adrian Nicolae Petcu, *Patriarhul Justinian și Biserica Ortodoxă Română în anii 1948-1964*, Galați, Ed. Partener, 2009, 268 p. (Biserica Ortodoxă în dosarele securității, 1); Lucian Leuștean, *Orthodoxy and the Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, New York, Palgrave Macmillan, 2009, XII+273 p.; Cristian Gabriel Romocea, *Church and State. Religious Nationalism and State Identification in Post-Communist Romania*, London, Continuum, 2011 (pentru perspectivă cap. 4. *Nationalist Orthodoxy and the Romanian State*, p. 109-148 și cap. 5. *The Marxist-Orthodox Symbiosis*, p. 149-179) (Continuum religious studies); Bogdan Georgescu, *Biserica Ortodoxă Română și puterea comunistă (1945-1964). Contribuții la studiul relațiilor între Biserică și Stat*, București, Ed. Eikon, 2015, 284 p. (Universitas. Istorie).

²⁵ Justinian, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, *Apostolat social. Pilde și îndemnuri pentru cler*, ed. a II-a, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1949, p. 163; Alan Scarfe, *Patriarch Justinian of Romania: His Early Social Thought*, în *Religion in Communist Lands*, Centre for the Study of Religion and Communism, Chislehurst, Kent, vol. 5, no. 3, 1977, p. 167.

muncii cinstitute). În aceeași ordine de idei Biserica Ortodoxă Română a preluat teza necesității contribuției sale la formarea omului nou al noii societăți și, în consecință, în sensul respectiv trebuiau instruiți și „reciclați” și preoții²⁶. Cursurilor pentru îndrumare preoțească le-a fost acordată așadar o maximă atenție, deoarece erau destinate continuei adaptării a discursului pastoral la noile condiții socio-politice, în spiritul „conlucrării rugăciunii cu munca”²⁷: ele erau obligatorii pentru toți preoții din Patriarhia Română și erau organizate sub patronajul institutelor teologice cu grad universitar (de la București, Cluj și Sibiu). Întrucât se adresau unui număr atât de mare de membri ai clerului, cursurile de îndrumare misionară s-au desfășurat în mai multe locații (la București, Sibiu, Cluj, Arad sau Curtea de Argeș) și au fost structurate, în 1949, pe mai multe serii, durata acestora fiind stabilită la început la șase săptămâni²⁸. În ceea ce privește ponderea tematicii conferințelor, trebuie precizat că inițial acelea cu tematică social-politică dominau cursurile, constituind în general dublul prelegerilor pe teme religioase²⁹, însă se pare că această abordare nu a avut un ecou prea fericit în rândurile clerului, iar în octombrie 1949, spre exemplu, la deschiderea celei de-a cincea serii de cursuri de îndrumare preoțească, Liviu G. Munteanu, rectorul Institutului Teologic din Cluj indica faptul că dintre cele 48 de teme propuse atunci, 2/3 vor fi teologice și 1/3 politice³⁰. De altfel, în urma desfășurării seriilor

²⁶ Statutul nr. 4593/1949 pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române conținea numeroase prevederi prin care întreaga structură și activitate ecleziastică erau controlate de autoritățile noului regim de la București. Astfel articolul 4 prevedea clar: „Controlul Statului, prevăzut de Constituția R.P.R. și de legea pentru regimul general al Cultelor, se exercită prin Ministerul Cultelor”, art. 13 preciza că deschiderea și închiderea sesiunilor Sfântului Sinod se va face prin decizie dată de Ministerul Cultelor, ministrul Cultelor putând asista – conform art. 14 – și lua parte la dezbaterile Sfântului Sinod, iar art. 134 indica evidenta ingerință a guvernului de democrație populară în activitatea pastorală („Preoții, diaconii și cântăreții care au absolvit școlile de cântăreți bisericești, sunt obligați a face catehizare, conform normelor ce se vor stabili de Sfântul Sinod în înțelegere cu Ministerul Cultelor”). Amintita imixtiune apărea evidentă și la nivelul organelor de control ale Bisericii Ortodoxe Române – art. 158 stabilind că atât constituirea, cât și competența organelor disciplinare, precum și procedura de judecată se vor determina printr-un regulament special, întocmit de Sfântul Sinod și aprobat la propunerea Ministrului Cultelor, prin decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale a R.P.R. –, precum și la nivelul conducerii și organizării acesteia (art. 191 stipula că numirile în orice funcții bisericești vor trebui comunicate Ministerului Cultelor, iar art. 206 prevedea că dispozițiile statutului erau aplicabile „în cadrul și în conformitate cu legea regimului general al cultelor, prevăzută de Constituția R.P.R., iar regulamentele de aplicare a Statutului vor fi aprobate prin decizie de Ministerul Cultelor”, în plus devenind obligatorie aprobarea printr-un decret al Prezidiului M.A.N, la propunerea guvernului, prin Ministerul Cultelor, a modificărilor la Statut decise de Adunarea Națională Bisericească). „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 47, 25 februarie 1949. Statutul a rămas în vigoare până la abrogarea sa la 22 ianuarie 2008.

²⁷ „Monitorul Oficial”, nr. 87 bis, 13 aprilie 1948.

²⁸ Justinian, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, *op. cit.*, p. 171; Idem, *Pilde și îndemnuri în lupta pentru pace*, vol. IV, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1952, p. 341, 435; „Biserica Ortodoxă Română”, a. LXVI, 1948, nr. 5-8, mai-august, p. 234. Vezi și Olivier Gillet, *Religion et nationalisme. L'idéologie de l'Église orthodoxe roumaine sous le régime communiste*, pref. Hervé Hasquin, Bruxelles, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1997, 191 p. (Spiritualités et pensées libres); Gabriel Catalan, *Biserica Ortodoxă Română și teologia ortodoxă românească sub impactul sovietizării în anii 1947-1955*, „Vatra”, Târgu Mureș, a. XL, 2013, nr. 4-5, aprilie-mai, p. 83-94.

²⁹ În legătură cu cursurile de îndrumare misionară, Patriarhul se exprima în felul următor: „Adversarii noștri au căutat să arate că aceste cursuri urmăresc nu formarea preoților în apostolatul lor, ci din contră, urmăresc politizarea lor. Ei bine, preoții au venit la aceste cursuri și s-au înapoiat acasă cu fruntea senină, înconjurați și mulțumiți că, într-adevăr, și-au deschis orizonturi noi. Fiindcă la aceste cursuri au putut să discute timp de două luni și să ajungă să înțeleagă, că între doctrina socialistă și doctrina creștină, dacă sunt puncte de contradicție, ele sunt puține, în fața punctelor comune, în munca de ridicare a omului, de îmbunătățire a soartei lui, de fericire a lui. În interesul consolidării Patriei noastre, în interesul mulțumirii și fericirii omului, între Biserica și între Statul de democrație populară trebuie să fie raporturi de colaborare [...] Așadar preoții s-au înapoiat de la cursuri lămuriți asupra acestor probleme și, în același timp, ei au trecut la rândul lor să-i lămurească pe credincioși, arătându-le că orice îndoială din sufletul lor trebuie să se risipească, fiindcă credința este liberă, cultul oricărei religii este liber, regimul de democrație populară respectând credința religioasă a oricărui cetățean, nu numai a Bisericii Ortodoxe”. Cristian Sonea, *Patriarhul Justinian Marina și Apostolatul social în contextul societății socialiste. Repere pentru o mărturie creștină în lumea contemporană*, „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai». Theologia orthodoxa”, LIV, 2009, nr. 1, p. 149.

³⁰ Sub patronajul Institutului Teologic Ortodox de la Cluj au fost organizate cursurile de la Cluj și Arad, fiind inițial preconizată susținerea a șase serii de cursuri, trei la Arad și trei la Cluj. Cursurile au fost concepute pentru 45 de zile (de exemplu, conferințele seriei I la Cluj erau programate în perioada 30

de cursuri misionare din anul 1949, Patriarhul Justinian a observat nemulțumirea generală a preoțimii, care se simțea îndepărtată de la misiunea ei prin îndoctrinare socialistă, iar în 1950 a deschis cursuri „cu titlu de experiență”, în programul acestora fiind introduse și numeroase conferințe cu un accentuat caracter teologic, ceea ce a sensibilizat Direcția Generală a Securității, așa că, privite în ansamblul lor, cursurile de îndrumare pentru preoți – desfășurate apoi în următoarele decenii și reprezentând metoda oficială de formare a clerului – au fost deosebit de politizate la început³¹, în anii succesivi revenindu-se treptat la discuții cu caracter

junie – 6 august 1949), însă durata lor s-a redus apoi la 30 de zile. Cursurile au început la Cluj în 29 iunie, ziua sfinților Petru și Pavel – la deschiderea oficială participând și Stanciu Stoian, Ministrul Cultelor, care a rostit un discurs ce oferea pilde din Evanghelie și totodată din Karl Marx, Lenin și Gheorghiu-Dej – din 21 august a debutat a II-a și a III-a serie, iar din 17 octombrie și până la 18 noiembrie s-a desfășurat seria a V-a. La București au fost organizate în anul respectiv patru serii, prima fiind chiar la începutul verii, ca, de altfel, la Arad, unde prima serie s-a încheiat la finele lunii iunie. Pentru preoțimea din Ardeal, așa cum arăta Episcopul Nicolae Colan în discursul său din 17 octombrie 1949, la deschiderea celei de-a cincea serii de cursuri pentru preoții din eparhiile Oradiei și Clujului, se punea problema reformatării clerului greco-catolic reintrat în rândurile Bisericii Ortodoxe Române („Aceste cursuri sunt foarte folositoare și pentru înfrățirea dintre preoții vechi ortodocși și reveniți [...] Aceste cursuri au o adâncă rezonanță în sufletele noastre și pentru că în săptămâna aceasta se împlinește un an de la reîntregirea Sf. noastre Biserici. Vinerea viitoare se vor aduna la Alba Iulia toți ierarhii, vicarii, consilierii și protopopii din Ardeal. Așa se va face aniversarea acestui mare eveniment din viața Bisericii și a neamului nostru”). În acest context, dincolo de temele de propagandă propuse preoților, se insista pe probleme teologice care să elimine eventualele contaminări și influențe ale catolicismului (spre exemplu, în sfera liturgicului, problema miridelor, mai ales la liturgiile Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur). *Centrul de Îndrumare Preoțească*, „Renașterea. Organul Episcopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului”, Cluj, a. XXVII, 1949, nr. 23-24, 15 iunie, p. 1; *Inaugurarea cursurilor de la Centrul de Îndrumare Preoțească din Cluj*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 25-26, 1 iulie, p. 1-2; *Cuvântarea Dlui Prof. Stanciu Stoian, Ministrul Cultelor, Cuvântarea P.C.S. Prof. Dr. L. G. Munteanu, rectorul Institutului Teologic, la inaugurarea cursurilor de la Centrul de Îndrumare Preoțească din Cluj*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 27-28, 15 iulie, p. 2-4; O.B., *Deschiderea cursurilor Centrului de Îndrumare Preoțească, seria a III-a*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 33-34, 1 septembrie, p. 1-2; Olimpiu T. Bucin, *Deschiderea cursurilor Centrului de Îndrumare Preoțească seria V-a*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 41-42, 1 noiembrie, p. 2; I. Zăgrean, *Problema miridelor. Însemnări pe marginea seminariilor de practică liturgică de la Centrul de Îndrumare Preoțească din Cluj*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 39-40, 15 octombrie, p. 3-4; nr. 41-42, 1 noiembrie, p. 3-4; nr. 43-44, 15 noiembrie, p. 3; *Comunicatul nr. 6125/1949*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 37-38, 1 octombrie, p. 4; D. V. Sădeanu, *Deschiderea cursurilor de îndrumare la Arad pentru a IV-a serie de preoți*, „Biserica Ortodoxă Română. Buletinul Oficial al Sfântului Sinod”, București, a. LXVII, 1949, nr. 11-12, noiembrie-decembrie, p. 50-57; Idem, *Deschiderea cursurilor de îndrumare pentru a IV-a serie de preoți la București*, „Biserica Ortodoxă Română”, a. LXVII, 1949, nr. 11-12, noiembrie-decembrie, p. 58-69. Vezi și articolele *Deschiderea cursurilor misionare, pentru a doua serie de preoți, la Institutul Teologic Universitar, București, Solemnitatea deschiderii cursurilor de îndrumare misionară a preoților de la Sibiu*, respectiv *Deschiderea cursurilor Centrului de Îndrumare Misionară de la Arad*, în „Biserica Ortodoxă Română”, a. LXVII, 1949, nr. 5-6, mai-iunie, p. 58-72, 73-89, 90-92.

³¹ De exemplu, din cele 54 de conferințe cu care debutau cursurile Centrului de Îndrumare Preoțească la Cluj, doar aproximativ 15 (deci un procent sub 30 %) erau axate pe teme religioase, existând numeroase prelegeri de genul *Interpretarea progresistă a istoriei omenirii; Ce este Statul. Statul de democrație populară; Constituția în R.P.R. Drepturile și datoriile poporului muncitor în R.P.R.; Organele principale ale Statului de democrație populară, sfaturile, justiția populară, armata populară, miliția etc.; Structura socială economică a R.P.R. Alianța între clasa muncitoare și țărâna muncitoare, baza regimului de democrație populară; Metode pedagogice noi în formarea caracterului. Critica și autocritica; Planul de Stat 1949. Datoriile preotului pentru realizarea și depășirea lui; Problema națională și rezolvarea ei democratică în R.P.R. Rolul Bisericii în lupta contra șovinismului; Drepturile fundamentale ale omului în creștinism. Exploatarea omului de către om păcat strigător la cer, Rolul social și misionar al Bisericii Ortodoxe Române în R.P.R.; Prelucrarea rezoluțiilor R.P.R. care au legătură cu activitatea preotului; Problema nuncii în creștinism; Creștinism și democrație; Aspectul moral și superioritatea orânduirii socialiste; Agricultură socialistă; Căile de dezvoltare ale agriculturii în R.P.R. Rolul G.A.S.-lui și S.M.T.-lui în cadrul planului de Stat 1949; Procesul de dispariție a contrastului dintre sat și oraș în regimul de democrație populară (susținute nu neapărat de teologi, ci de istorici, economiști sau psihologi), unele fiind consacrate evoluțiilor din U.R.S.S. sau promovării bunelor raporturi dintre cele două biserici ortodoxe (*Conferința Bisericească de la Moscova; Influențe slave în literatura și arta Bisericii Române. Relațiile bisericești româno-ruse; Rolul istoric al U.R.S.S. în zdrobirea fascismului și eliberarea popoarelor de sub jugul fascist; Situația internațională după cel de-al doilea război imperialist; Democrația sovietică; O.N.U. Lupta Lagărului democratic pentru pace trainică în frunte cu U.R.S.S.; Patriarhul Serghie al Moscovei, un mare teolog al veacului nostru*). *Tabloul conferințelor de la Centrul de Îndrumare Preoțească Cluj. Seria I*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 25-26, 1 iulie, p. 5.*

teologic³². Starea de nemulțumire în rândul preoțimii în legătură cu aceste cursuri era legată nu doar de aspectul teologic și spiritual și de gradul înalt de politizare al „reciclării preoțești” din 1949. Este de reținut că în urma cursurilor, preoții erau obligați să dea un examen, de rezultatul căruia depindea calificarea lor ulterioară și stabilizarea la parohie, existând și o nouă calificare a parohiilor³³. În plus, pentru participarea la cursuri, preoților li se cereau importante sacrificii materiale, dificile în anii imediat următori războiului. Mai mult, fiecare preot trebuia să își găsească un înlocuitor la parohie pe perioada frecventării cursurilor, urmând ca la rândul său să își înlocuiască colegul, pe bază de reciprocitate³⁴.

În acest context trebuie văzută declarația Patriarhului Justinian față de condamnarea pontificală a comunismului, poziția oficială a Bisericii Ortodoxe Române fiind exprimată clar în fața preoțimii reunite la București pentru „reformatare” spirituală, tocmai pentru ca amintitele idei să pătrundă adânc în rândurile largi ale clerului românesc și să fie transmise mai departe credincioșilor³⁵. Cuvântul rostit de Patriarh la deschiderea cursurilor misionare este structurat în jurul a trei idei importante: condamnarea din start a poziției pontificale (apreciată drept cea mai gravă dintre erorile comise de pontifi de-a lungul secolelor prin excomunicările în masă), încercarea plasării deciziei de condamnare în cadrul evoluției Bisericii Catolice în epocă și problemelor acesteia, fiind căutate motivațiile care au determinat-o și în final, comparația făcută cu atitudinea Bisericii Ortodoxe în general și a celei române în special față de libertatea religioasă și față de comunism. Conținutul cuvântării, dincolo de dezaprobarea încălcării spiritului creștin prin interzicerea în primul rând a înscrierii într-un partid, separat de problema condamnării adeziunii la o doctrină atee (prin actul său, aprecia Patriarhul, Pontiful recunoaște că printre comuniști se găsesc și credincioși și că respectivele partide nu îi exclud din acest motiv, însă Papa îi exclude pe aceștia din Biserică, în ciuda faptului că sunt creștini), se încadra perfect pe linia promovării ideologiei importate după război de la Moscova și pe direcția poziției

³² O. T. Bucin, *op. cit.*

³³ În vara anului 1949 au apărut chiar o serie de articole în publicațiile oficiale ale Bisericii Ortodoxe Române care îndemnau către un nou model de viață preoțească, promovând ideea apostolatului social, idealul muncii misionare în contextul social de atunci și lăudând inițiativa cursurilor, îndemnul conținute fiind, în fond, creștinești și cu numeroase referințe biblice. Vezi de exemplu Roman Răzlog, *Preotul cel nou!*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 31-32, 15 august, p. 1; lfr. Bordea, *Misionarism social*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 31-32, 15 august, p. 5. Vezi pentru problemă și *Rostul cursurilor de îndrumare misionară*, „Biserica Ortodoxă Română”, a. LXVIII, 1950, nr. 3-4, martie-aprilie, p. 247-251.

³⁴ C. Sonea, *op. cit.*, p. 152-153.

³⁵ Miza absolvirii cu succes a acestor cursuri care vizau îndoctrinarea clerului era notabilă, întrucât prin noul Statut al B.O.R. din 1949, art. 123, se stabilea că numirea în posturi a preoților și a diaconilor se făcea cu titlu provizoriu și doar după cinci ani de activitate și după audierea unor cursuri speciale, clericii provizorii vor depune examenul de definitivare în fața comisiilor instituite de Sfântul Sinod, pe lângă fiecare Institut Teologic de grad universitar (Centru de Îndrumare respectiv), parohiile (împărțite pe trei categorii, cele din orașele reședință de raion sau regiune fiind de categoria I, din comunele suburbane ale orașelor reședință sau din orașele nereședință de cat. I și II, iar din comunele rurale de cat. I, II și III, e drept că fără diferențe la salarizare) fiind atribuite în funcție de calificativul obținut și astfel preoții putând fi menținuți în postul lor (dacă obțineau calificativul corespunzător parohiei pe care o ocupau), mutați într-o parohie mai bună (dacă obțineau un calificativ superior categoriei parohiei avute) ori transferați la o alta mai puțin dorită (dacă obțineau un calificativ inferior parohiei ocupate). Același articol din Statut stabilea că acei clerici „care nu vor obține calificativul de trecere sau cei care nu s-au prezentat la cursurile și examenele seriilor anului obligatoriu [...] vor putea fi menținuți, cu titlu provizoriu, la o parohie de categoria III până la un nou examen, ce-l vor da după doi ani de la data primului”, în caz de nereușită sau neprezentare la acest al doilea examen urmând a fi eliminați definitiv din rândurile preoțimii. Mai mult, promovarea la o parohie mai bună se putea face doar după cinci ani de la examenul de definitivare și pe baza unui examen de promovare în fața comisiilor instituite de Sfântul Sinod, pe lângă fiecare Institut Teologic de grad universitar (art. 124), în București având posibilitatea de a fi transferați doar „preoții cu examenul de promovare din categoria I cu o activitate preoțească excepțională de 15 ani și după urmarea unor cursuri speciale și a unui examen special, deus în fața unei comisiuni la Institutul Teologic de grad universitar din București (Centrul de Îndrumare Preoțească)” (art. 125), iar peste tot în Patriarhie protopopul urmând să fie recrutat doar dintre preoții definitivi de categoria I, licențiați sau doctori în teologie (art. 126). O situație similară, de condiționare a deținerii parohiei de urmarea cursurilor indicate, exista și în cazul preoților cărora le fusese deja stabilită o parohie. Art. 203 stipula: „Preoții și diaconii în funcțiune la data publicării prezentului Statut, cu o vechime de 5-10 ani de preoție, sunt socotiți provizorii, urmând a depune examenul de definitivare în condițiunile art. 123, iar cei cu o vechime în preoție de peste zece ani sunt dispensați de examenul de definitivare, urmând să depună numai examenul de promovare în condițiunile art. 124”.

anti-pontificale promovată de U.R.S.S. pe care liderii comuniști de la București au adoptat-o pentru a fi în consonanță cu aceasta. Este cunoscut că în iunie 1948, la a doua reuniune a Cominformului, în problema abordării chestiunii cultelor din țările de democrație populară s-a decis ca pentru bisericile ortodoxe și protestante să se adopte o politică de subordonare forțată față de interesele regimului, mijloacele variind de la constrângere prin teroare și șantaj la atragerea prin oferirea de avantaje notabile, în timp ce legăturile cu Sfântul Scaun trebuiau sistate, bisericile catolice de rit oriental urmând să fie desființate, iar față de Papă și catolicism adoptată o politică de denigrare propagandistică permanentă³⁶. Doctrina apostolatului social promovată de Patriarhul Justinian Marina a constituit baza noilor evoluții ale teologiei Bisericii Ortodoxe Române în primii ani ai guvernării comuniste. Teologia socială, adeziunea mai mult sau mai puțin complezentă la politica internă și externă a partidului și a regimului de democrație populară emerge și din cuvintele Patriarhului (Biserica Ortodoxă, susținea întâi stătătorul ei, a apărât întotdeauna tradiția creștină consacrată de însuși fondatorul acesteia, care s-a sacrificat pentru umanitate; de aceea ea rămâne alături de popor, împotriva tuturor celor care încearcă să îl subjuge și este astăzi, sub regimul de democrație populară, care a decretat egalitatea de drepturi între toate cultele, mai liberă ca niciodată să se organizeze și să funcționeze, de aceea ia poziție împotriva celor care se amestecă în treburile interne ale Republicii Populare Române și condamnă uneltirile agenților imperialiști; ea se pune în serviciul intereselor poporului și îl ajută în lupta pentru justiție socială). De asemenea, din punct de vedere al perspectivei teologico-istorice, susține ideea supremației Bisericii Ortodoxe Române față de celelalte culte din R.P.R., mai ales față de catolicismul de rit latin și bizantin, discursul antipontifical fiind astfel argumentat în conformitate cu cel politic promovat de autoritățile regimului de inspirație stalinistă de la București (măsura luată de Pius al XII-lea, în viziunea Patriarhului Justinian Marina, nu este justificată de dorința de a apăra Biserica Catolică și de a facilita clerului ei exercitarea misiunii sale, întrucât în regimurile de democrație populară libertatea de credință e asigurată prin lege – aici ierarhul ortodox demonstrând teoria prin exemplul Poloniei, țară catolică și apreciind cazuri precum cel al Cardinalului József Mindszenty drept izolate și motivate de interesele de stat, respectivii fiind „spioni și conspiratori” împotriva țării lor –, ci din dorința de a-și apăra „propria poziție de putere temporală cezaro-papală”³⁷, întrucât „Vaticanul este centrul celei mai vechi tradiții imperialiste”, care nu a avut nici cel mai mic scrupul în utilizarea tuturor mijloacelor sistemului capitalist, precum comercializarea lucrurilor sacre prin Banca S. Spirito³⁸ și întreprinderea altor activități „având interese comune cu cercurile financiare anglo-americane”). Discursul antipontifical al Patriarhului Justinian în legătură cu decretul de condamnare a comunismului a introdus și problema poziției lui Pius al XII-lea față de al Treilea Reich în anii războiului, subliniind alierea pontifului cu Hitler și lipsa unei condamnări oficiale față de catolicii germani hitleriști (pe motivul apartenenței la un partid), contrapusă promovării de către ideologia fascistă a vechilor mituri și credințe germanice, inclusiv a cultului lui Odin, a

³⁶ Așa cum rezultă din comunicatul dat preoțimii de Eparhia Clujului, participanții, care urmau să fie găzduiți în căminul Institutului Teologic, ar fi fost obligați să achite 4500 de lei taxa pentru cazare și 1000 de lei taxa de înscriere la cursuri. Cum acestea erau sume importante în momentul respectiv (de reținut că în anul 1950 salariul mediu net era de 337 lei), s-a venit cu soluția ca protopopiatele să adune de la fiecare preot bugetar 600 de lei, pentru acoperirea cheltuielilor cu întreținerea cursanților (cu precizarea că aceia care au posibilitatea, au îngăduința să recupereze 50% din această contribuție de la parohie), membrilor clerului revenindu-le în plus obligația acoperirii cheltuielilor de transport, a aducerii cu sine a celor necesare gurii și întreținerii (3 kg. de slănină sau untură ori 4 litri de ulei, 1 kg. de săpun, lenjeria de pat necesară, inclusiv salteaua). Pentru inaugurarea celei de-a doua serii de cursuri, cu începere din 21 august 1949, erau solicitați preoților 6 litri de ulei și, în plus, 15 kg. de făină de grâu cernută, alături de obligațiile anterioare. *Deschiderea cursurilor de îndrumare preoțească. Comunicat*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 23-24, 15 iunie, p. 6; *Cursurile de îndrumare preoțească. Comunicat*, „Renașterea”, a. XXVII, 1949, nr. 29-30, 1 august, p. 6. *Anuarul Statistic al României 1990*, p. 123; Brîndușa Costache, *Reforme monetare postbelice în contextul relațiilor româno-sovietice*, „Arhivele Totalitarismului”, 2017, nr. 1-2, p. 86-104.

³⁷ În conformitate cu art. 68 pct. f) din noul statut al B.O.R. în fiecare parohie trebuiau să se înființeze cercuri misionare, „în vederea întăririi credinței și simțului moral al credincioșilor”, pentru funcționarea acestora preotul fiind asistat de membrii comitetului parohial, constituit din credincioși și credincioase.

³⁸ G. Catalan, *op. cit.*; Virgiliu Țărău, „*Democrațiile populare*” și atitudinea lor față de religie și biserică în anul 1948, în *Anul 1948. Instituționalizarea comunismului*, ed. Romulus Rusan, București, Fundația Academia Civică, 1998, p. 674.

vexațiunilor suferite de Biserica Catolică în Germania vremii din dorința eliminării catolicismului politic de către naziști și a planului acestora de persecutare a bisericilor creștine în general³⁹. Discursul teologic oglindește maniera în care eclezologia ortodoxă a forțat întâlnirea unor puncte de convergență cu discursul marxist asupra patriei și patriotismului, critica marxistă a cosmopolitismului – opus internaționalismului – corespunzând contrastului tradițional dintre ”concepția hegemonică” a Scaunului Apostolic și poziția ortodoxă, unde principiul autocefaliei constituia punctul central al argumentației anticatolice și antioccidentale. Din acest punct de vedere doctrina apostolatului social suferă puternice influențe din partea modelului rus, oferit de mitropolitul, apoi Patriarhul Serghie, care în 1927 a declarat public acceptarea autorității statului sovietic⁴⁰, apropierea fiind vizibile în poziția față de apărarea patriei de primejdiile

³⁹ În discurs, Patriarhul îl înfățișează pe Pontif drept „patronul” – stăpânul Vaticanului, străin de principiile Mântuitorului, care potrivit pildelor evanghelice îi chema la sine pe cei oprimați și suferinzi și nu îi îndepărta prin excomunicare, apelul la terminologia ideologiei marxiste, ce contrapunea pe proletari patronilor, fiind evident. De altfel, alături de vexațiunile la care a fost supusă Biserica Catolică în România începutului anilor '50, antivaticanismul era prezent în numeroase studii și articole teologice ortodoxe din perioada respectivă, fiind combătute mai ales supremația, infailibilitatea și centralismul pontifical prin sintagma peiorativă „cezaro-papismul de drept divin”. Pentru a minimaliza dimensiunea religioasă se pune accentul pe puterea temporală a Pontifului (urmașul lui Petru era urmașul lui Cezar), Sfântul Scaun fiind văzut ca un suprasat, Sfântul Părinte ca un suveran temporal, Curia Papală ca un guvern preocupat de cele lumești, nunții fiind percepuți nu în dimensiunea lor reprezentativă și disciplinară, ci ca agenți diplomatici în sutană, iar spiritul în care acționa Biserica Catolică era injust considerat mai mult inspirat de cel pământesc roman și nu de cel creștin dictat de Sfânta Scriptură. Nu întâmplător din septembrie 1949, ca răspuns la poziția pontificală de clară condamnare a comunismului, apar în cele mai prestigioase reviste teologice ortodoxe din România articole anticatolice (vezi, de exemplu, seria *Erezia primatului papal. Ce învață catolicii și ce spune Biblia*, redactată de protopopul P. Deheleanu și tipărită în numerele 33-38, 41-42 din 1949, respectiv în numerele 1-3, 5-6 din 1950 din revista clujeană „Renașterea”). În regimul de democrație populară, antivaticanismul promovat de Biserica Ortodoxă se împletea cu o cultivare stimulată a panortodoxiei și panslavismului, pentru ca și în sens religios contactele cu Moscova să fie accentuate, în formula unui front ortodox subordonat pravoslavniciei Bisericii Ruse (încă de la Conferința panortodoxă de la Moscova din 7-18 iulie 1948 prilejuită de aniversarea celor 500 de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Ruse, la care a participat delegația B.O.R. în frunte cu Patriarhul Justinian și care a avut ca prima problemă în dezbatere raporturile dintre Sfântul Scaun și Biserica Ortodoxă, a fost trasată ca sarcină principală a Bisericilor surori ortodoxe combaterea catolicismului). De reținut că principala preocupare a ierarhiei Bisericii Ortodoxe Ruse după Al Doilea Război Mondial a fost readucerea în sânul ei a grupărilor desprinse în perioada interbelică și, în sens mai larg, „reunificarea” Bisericii Greco-Catolice din Ucraina cu Biserica Ortodoxă Rusă, iar acest model a fost transferat mai apoi și în România, cu implicita combatere a catolicismului. La amintita conferință panortodoxă a participat și profesorul T.M. Popescu, prezentând acolo referatul *Atitudinea Vaticanului față de ortodoxie în ultimii treizeci de ani*, unde insista asupra politicii unioniste a Sf. Scaun și a pericolelor generate de aceasta. La „concurința confesională” a romano-catolicismului, care în secolul XX adoptase, în opinia profesorului, așa numita „metodă psihologică” prin care se dorea apropierea de „schismatici” prin cunoaștere reciprocă și înțelegere sufletească – concordatele și acordurile încheiate cu statele din Europa Centrală și Orientală nefiind altceva decât suporturi ale amintitei politici, iar Congregația pentru Bisericile Orientale și Institutul Pontifical Oriental instrumente în vederea intensificării propagandei și prozelitismului catolic – se propunea ca răspunsul să fie „organizarea unei centrale ortodoxe de informații despre acțiunea Vaticanului în Orient” care „ar înlesni tuturor Bisericilor ortodoxe cunoașterea acestei acțiuni și combaterea ei”, așa încât „prozelitismul romano-catolic [...] să fie urmărit în toate direcțiile și combătut în toate laturile și cu toate mijloacele” (rezumatul referatului în M. Știrban, *op. cit.*, p. 520-524). Documentul conferinței de la Moscova referitor la relațiile dintre Biserica Ortodoxă și Sfântul Scaun a afirmat clar necesitatea organizării ortodoxiei într-un front unic antipapalist. Vezi G. Catalan, *op. cit.*; A. Riccardi, *Il Vaticano e la Mosca, 1940-1990*, Roma, Ed. Laterza, 1992, p. 59-62; O. Gillet, *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, trad. Mariana Petrișor, București, Compania, 2001, p. 119-123 (AlfFel); Teodor M. Popescu, *Ortodoxie și catolicism*, „Ortodoxia. Revista Patriarhiei Române”, vol. IV, 1952, nr. 3-4, p. 481; Alexandru I. Ciurea, *Rezistența Bisericii românești față de prozelitismul catolic*, „Studii Teologice”, 1949, nr. 3-4, p. 224-225.

⁴⁰ Vechi institut bancar roman care a funcționat din 1606, cu întreruperi, până în 1992. Fondat de Statul Pontifical ca o bancă publică (a fost înființată la 13 decembrie 1605 printr-un *breve* al Papei Paul al V-lea în vederea garantării funcționării Spitalului Santo Spirito în Saxia, după modelul băncilor napoletane care erau anexate unor instituții de caritate) a devenit treptat locul de depozitare al ordinilor religioase, congregațiilor și confraternităților catolice și chiar al unor privați. Inițial Pontiful a stabilit că banca nu putea acorda împrumuturi (deci nu făcea cămătărie) însă ulterior această prevedere nu a fost întotdeauna respectată, creditele fiind acordate la început spitalului și unor instituții caritabile, mai apoi și persoanelor private. Banca a fost închisă în 1798 de nou născuta Republică Romană, și-a reluat

fascismului (respectiv neofascismului), occidentalismului, imperialismului și cosmopolitismului, fiind susținută o politică anticatolică și antipapală și lupta pentru dreptate socială și pace⁴¹. Astfel în cuvântul Patriarhului Justinian la deschiderea cursurilor misionare din august 1949 se afirmă ideea că Biserica Ortodoxă Română nu dorește întoarcerea fasciștilor în țara noastră, cei care ne invadează și exploatează poporul, pervertindu-i credința „așa cum au făcut hitleriștii și hortiștii susținuți de Papa de la Roma”.

Finalul discursului Patriarhului contrapune poziția vaticană – destul de discutată, cum am evidențiat în analiza precedentă – a excomunicării comuniștilor (desemnați de Patriarhul Justinian prin sintagma „poporul muncitor”), dacă aceștia vor continua „lupta justă împotriva exploatării”, atitudinii Ortodoxiei românești de apropiere nu neapărat față de Armata Română, în anii respectivi reorganizată după model sovietic și ai cărei membri erau îndoctrinați în sensul dictat de Moscova⁴², ci față de oamenii care o compuneau, soldații, întâiul stătător al Bisericii Ortodoxe Române evidențiind ca pe un remarcabil succes în politica de rezistență față de ateism faptul că Biserica a solicitat – și cererea ei a fost acceptată – înscrierea în Statutul său de organizare, la articolul 135 (capitolul III, secțiunea I) a prevederii conform căreia preoții (în statut „membrii clerului, preoți, diaconi și cântăreți”) sunt obligați să asigure soldaților asistență și servicii religioase, ori de câte ori li se va solicita. Patriarhul insistă în discurs pe semnificația sintagmei „obligație”, întrucât art. 135 se oprește aici, fără a mai enunța măsurile disciplinare în caz de nerespectare a îndatoririi, însă ierarhul indică și explică direct preoțimii calea de urmat, precizând că refuzul îndeplinirii acestei obligații – și aici motivele unui posibil refuz pot fi facil subînțelese, fiind vorba în primul rând de presiunile guvernărilor care încurajau ateismul, cu toate că doar la un paragraf distanță prelatul declarase că „Biserica Ortodoxă e astăzi [...] mai liberă ca niciodată să se organizeze și să funcționeze” – implică pentru cler o încălcare a datoriei sale, care va fi pedepsită disciplinar. Formularea Patriarhului indică în acest pasaj din discurs, în manieră clară, ingerințele autorităților regimului de democrație populară în stabilirea prevederilor statutului, care nu a putut fi redactat doar în conformitate cu opiniile înalților ierarhi și ale forurilor conducătoare ale Bisericii.

Privit astfel în ansamblul său, discursul de la sfârșitul lunii august 1949 prin care Patriarhul Justinian a precizat atitudinea Bisericii Ortodoxe Române față de recenta poziție pontificală cu privire la comunism, exprimată prin decretul de condamnare nu doar a doctrinei, ci și a mișcării politice pe care acesta o generase, stă mărturie a puternicelor contraste pe care le evidențiază o analiză a stării și evoluției Ortodoxiei românești la începutul anilor '50: adaptarea de nevoie, pe de o parte, la discursul ideologiei marxiste (din dorința și chiar cu justificarea mai mult sau mai puțin consimțite, precizate foarte clar de înaltul ierarh în cuprinsul cuvântării, de a rămâne alături de popor) și tentativa de a rezista presiunilor constante și covârșitoare ale regimului de la București formatat după principiile staliniste, care încerca să utilizeze Biserica – de altfel

activitatea în anul 1800, însă a fost suprimată din nou în 1811 de ocupanții francezi. Redeschisă în 1814 de Papa Pius al VII-lea, a funcționat în secolul al XIX-lea pe principiul neacordării de dobânzi pe depozite (de aceea depozitarii erau mai ales instituții religioase), veniturile realizate fiind vărsate către spital. După lichidarea sa la începutul secolului XX, banca a fost redeschisă în 1921 în formula unei societăți anonime și nu a mai fost conservat spiritul său inițial, însă era totuși proximă mediilor catolice. *Banco di Santo Spirito. Cenni storici. Inventario guida dell'archivio storico. Documentazione fotografica*, Roma, Associazione Bancaria Italiana, 1956, 56, 65 p. (extr. din „Archivi storici delle aziende di credito”, vol. I-II); Luigi De Matteo, *Introduzione storico-economica. Il Banco di Santo Spirito dalle origini al 1960*, Roma, Banca di Roma, 2001, 180 p. (Banco di Santo Spirito, 1605-1992).

⁴¹ Relativ la reacția lui Hitler față de enciclica *Mit brennender Sorge* a Papei Pius al XI-lea din 10 martie 1937, singura enciclică redactată de vreun papă în germană, realizată prin contribuția directă a cardinalului de atunci Eugenio Pacelli, prin care era condamnată discriminarea împotriva evreilor și neopăgânismul profesat de liderii nașiști, reacție care a determinat o amplă campanie de persecuții împotriva Bisericii Catolice, există o amplă literatură. Pentru problemă vezi și John S. Conway, *The Nazi Persecution of the Churches 1933–45*, Ryerson Press, 1968, 474 p.; Gordon C. Zahn, *I cattolici tedeschi e le guerre di Hitler*, trad. Luciano Chiappini, Firenze, Vallecchi, 1973, XVI+214 p. (TV: Tascabili Vallecchi, 12); *Wotan e Mosè: Jung, Freud e l'antisemitismo*, a cura di Aryed Maidenbaum, Stephen A. Martin, trad. di Maria Irmgard Wuehl, Milano, Vivarium, 1997, 310 p. (Jung e dintorni, 1); Michael Phayer, *Il papa e il diavolo: Pio XII, Hitler e l'Olocausto. La posizione della Chiesa dall'ascesa del nazismo alla condanna ufficiale dell'antisemitismo*, Roma, Newton Compton, 2008, 282 p. (Controcrente, 45)

⁴² La 29 iulie 1927 locțiitorul de patriarh Serghie i-a trimis lui Stalin o scrisoare prin care exprima acceptarea formală de către Biserică a autorității statului bolșevic.

imposibil de eradicat din sânul poporului român – ca instrument cu potențial de convingere și adaptare la noile perspective doctrinare .

ANEXĂ⁴³

LEGAZIONE D'ITALIA
BUCAREST

Telespresso N. 1450/698

MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI – ROMA

Indirizzo: e p.c. AMBASCIATE D'ITALIA – MOSCA – VARSAVIA

LEGAZIONI D'ITALIA: BELGRADO – BUDAPEST – PRAGA – SOFIA

Bucarest, 23 agosto 1949

OGGETTO: Dichiarazioni del Patriarca Ortodosso romeno in relazione al decreto del S. Ufficio.
(Riferimento):

Il Patriarca romeno Justinian, prendendo la parola all'apertura dei corsi di avviamento missionario del clero, ha, fra l'altro, precisato l'atteggiamento della Chiesa Ortodossa Romena di fronte al decreto del 13 luglio 1949, con cui il Sommo Pontefice ha approvato la decisione della Congregazione del S. Ufficio, presa nella seduta del 28 giugno u.s., nei riguardi del comunismo.

Secondo il Patriarca Justinian, fra tutti gli errori commessi dai Papi nel corso dei secoli con siffatte scomuniche in massa, quella decretata da Pio XII sarebbe il più grave.

„Che cosa ha spinto Pio XII” – si domanda il Patriarca – „ad applicare tale metodo coercitivo per costringere gli individui ed i popoli a sottoporsi alla sua volontà, metodo che non solo non è previsto dalle Scritture, ma è totalmente contrario allo spirito cristiano?”.

„La misura presa da Pio XII – egli dice – non è neppure lontanamente determinata dal desiderio di difendere la Chiesa Cattolica o di agevolare ai gerarchi ed al clero cattolico l'esercizio della loro missione. In tutti i Paesi di democrazia popolare – al pari che nella Repubblica Popolare Romena – la libertà di fede è assicurata dalla legge. Nella Repubblica polacca, ad esempio, il governo ha adottato un decreto con il quale si stabiliscono delle condanne per coloro che tentassero di calpestare la libertà di fede di chicchessia. Il caso del Cardinale magiaro Mindzenty – spia e cospiratore contro il suo Paese – e di altri alti prelati e sacerdoti non può essere considerato in alcun modo come una misura rivolta contro la Chiesa Cattolica, ma come una misura presa da un governo contro taluni cittadini che hanno violato le leggi dello Stato ed hanno tramato contro la sua sicurezza”.

„Se si trattasse della difesa degli interessi della Chiesa Cattolica e della libertà di fede dei cittadini, come si spiega che alla Congregazione del S. Ufficio è sfuggita la persecuzione compiuta contro la Chiesa Cattolica da parte degli hitleriani in Germania ed in Austria, dove furono soppressi dei monasteri cattolici e fu propagato ufficialmente il culto di Wotan, contro il Cattolicesimo? Lo stesso Pio XII invece di scomunicare i cattolici hitleriani, s'è alleato a Hitler nella nefanda guerra di quest'ultimo”.

„Il motivo reale dell'inconsulto atto della gerarchia cattolica consiste nel desiderio di difendere la propria posizione di potere temporale cesareo papale. Il Vaticano è il centro di più antica tradizione imperialista, il quale non ha avuto mai il minimo scrupolo di utilizzare tutti i mezzi del sistema capitalista, di mercanteggiare le cose sacre attraverso la «Banca S. Spirito» e di compiere altre imprese, aventi interessi comuni con i circoli finanziari anglo-americani. A tale scopo Papa Pio XII non ha risparmiato l'impiego di qualsiasi mezzo, anche se in contraddizione con la lettera e lo spirito della S. Scrittura”.

„Con il suo atto, il Papa riconosce che fra i comunisti si trovano anche dei fedeli e che i rispettivi partiti non li escludono dal loro seno per tale ragione. Il Papa però esclude costoro dalla Chiesa benché cristiani. Che aberrazione! Quanto distante è il «padrone» del Vaticano da Gesù, Colui che si è sacrificato per i molti e gli oppressi, chiamandoli: «Venite a Me, voi oppressi e sofferenti ed io Vi riposerò» (Matteo XO.28.)⁴⁴”.

⁴³ O. Gillet, *op. cit.*, p. 90-119; G. Catalan, *op. cit.*

⁴⁴ Fenomenul a fost unul complex și a avut ca finalitate transformarea Armatei Române dintr-o națională, neangajată politic, într-o instituție aflată sub controlul unui partid. S-a pornit de la îndepărtarea forțată a vechilor ofițeri, înlocuiți cu elemente fidele regimului, dar fără experiență militară (9000 de ofițeri au fost deblocați în august 1946). Mai apoi, în anul 1947, au fost desființate armatele și au fost create, după model sovietic, regiunile militare, o intensă activitate în sensul fidelizării soldaților față de regimul de democrație populară fiind realizată prin Inspectoratul General al Armatei pentru Educație, Cultură și Propagandă. Tot după 1946 au fost tipărite și difuzate în Armata Română regulamentele militare sovietice, care le-au înlocuit pe cele de inspirație franceză din anii interbelici sau pe cele germane din perioada Războiului din Răsărit. La începutul anilor '50 a apărut figura consilierului sovietic (în realitate aceștia erau ofițeri ai serviciilor secrete), cu un rol politic, acela de a supraveghea Armata Română, suplinind concomitent lipsa de experiență a proaspetelor cadre militare, promovate pe baza originilor și ralierei la ideologia comunistă. Florin Șperlea, *De la armata regală la armata populară. Sovietizarea*

„La Chiesa Ortodossa ha difeso sempre la tradizione cristiana consacrata dal suo stesso fondatore, il quale s'è sacrificato per l'umanità. Per ciò essa rimane a fianco del popolo, contro tutti coloro che cercano di soggiogarlo. La Chiesa Ortodossa romena non desidera che i fascisti ritornino nel nostro Paese, ci invadano e sfruttino il popolo, nè pervertiscano la sua fede, così come hanno fatto gli hitleriani e gli horthyani, sostenuti dal Papa di Roma”.

„La Chiesa Ortodossa è oggi, sotto il regime di democrazia popolare, che ha decretato l'eguaglianza di diritti fra tutti i culti, più libera che mai di organizzarsi e di funzionare. Per ciò essa prende posizione contro coloro che si immischiano nelle facende della Repubblica Popolare Romena e condanna le trame degli agenti imperialisti. Essa si mette al servizio degli interessi del popolo e lo aiuta nella sua lotta per la giustizia sociale”.

„A differenza del Vaticano, che minaccia il popolo lavoratore con la scomunica, se continuerà la giusta lotta contro lo sfruttamento, la Chiesa Ortodossa Romena ha chiesto e la sua richiesta è stata accolta di iscrivere nel suo Statuto di organizzazione al cap. III. S.I. art. 135, che «i sacerdoti sono obbligati a dare assistenza e servizi religiosi ai soldati ogni qualvolta lo richiederanno. Il rifiuto di adempiere questo obbligo costituisce una violazione che sarà punita disciplinarmente»”.

Il Ministro
(Scammacca)

armatei române (1948-1955), București, Ed. Ziua, 2003, 333 p. (Colecția Istorie); Dănuț Mircea Chiriac, „Democratizarea” Armatei regale în procesul trecerii României la regimul totalitar de stânga (1944-1947), „Polis. Revistă de Științe politice”, vol. VI, 2018, nr. 2(20), martie-mai, p. 219-229. Vezi și Christophe Midan, *Crearea unei armate populare. O perspectivă franceză asupra evoluției forțelor armate române de la 23 august 1944 până în 1975*, București, Editura Militară, 2015, 336 p.